

Bözödi György dilemmái, avagy a Gábor Áron-portré nehézségei

Bözödi György emlékére, aki egész életében „Gábor Áron hűséges árnyéka” volt

SÜLI ATTILA

V iszonylag kevés szó esik mostanában arról, hogy a Gábor Áron-kutatás egyik, némi túlzással talán legnagyobb egyénisége Bözödi György író, történész, szociográfus volt. Bözödi – eredeti nevén Jakab – György 1913. március 9-én született Bözödön. A kolozsvári unitárius kollégiumban érettségizett, két évig teológiát, majd a kolozsvári egyetemen jogot és bölcsészetet hallgatott. Újságíróként, az *Ellenzék* és a *Keleti Újság* című lapoknál tevékenykedett, később a marosvásárhelyi *Székely Szó* felelős szerkesztője lett. Ezt követően a kolozsvári *Hitel* főmunkatársa (1935), majd a kolozsvári Egyetemi Könyvtár tisztviseelője volt. A második világháború kitöréséig a *Pásztortűz*, az *Ellenzék*, az *Erdélyi Helikon*, a *Korunk* hasábjain publikált; 1934-35-ben a marosvásárhelyi *Tűz* című hetilapban,

1941-ben *Móricz Zsigmond* lapjában, a *Kelet Népe*ben cikkezett, majd egyik alapítója és szerkesztője lett a *Termés* című kolozsvári folyóiratnak (1942–44). Ebben az időszakban íróként is sikeressé vált: 1939-ben *Székely bánja* című regényéért Baumgarten-díjjal jutalmazták, amely a kor legrangosabb irodalmi elismerése volt.

A második világháború után az 1848-49-es Történelmi Ereklye Múzeum őre, majd egy ideig könyvelőként dolgozott egy állami vállalatnál. 1957-től nyugdíjazásáig (1975) a Román Tudományos Akadémia Marosvásárhelyi Fiókinézetének kutatója, majd főkutatója volt. Budakeszin érte a halál 1989. november 25-én, de kívánságára falujában, Bözödön temették el.

Mint az erdélyi múlt elmélyült kutatóját, a szombatosság története és Petőfi Sándor élete, valamint a népi lázadások

problematikája foglalkoztatta: az 1562. évi székely felkelés éppen úgy, akárcsak az 1848–49-es forradalom és szabadságharc erdélyi eseményei, gazdasági és társadalmi vonatkozásban egyaránt. A kutató eredményeit szépíróként is hasznosította: Gábor Áronnak és társainak életét és tevékenységét dolgozta fel töredékekben megjelent regényes korrajzá-

ban (*Tűzpróba*, *Igaz Szó*, 1969/3). A Gábor Áron-témához újra meg újra visszatért. Tanulmányt írt a szabadsághősről a Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve, az *Aluta* számára (1969), *Gábor Áron és hűséges árnyéka* címmel az ágyúöntő feleségéről közölt új adatokat az *Utunk* Évkönyvben (1970). Cikkét írt a máramarosi 1848-49-es fegyvergyártásról

(Studii de Istorie, Filologie și Istoria Artei, 1972). 1848 márciusa Marosvásárhelyen című forrásértékű írását a *Magyar történetírók Avram Iancuról* című kötetben (1972) közölték. Az 1848. *Arcok, eszmék, tettek* című kötetben Gábor Áron tevékenységéről és Petőfi egy napjáról írt tanulmányaival szerepelt. Részt vett a Román Tudományos Akadémia kiadásában megjelent *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania* című sorozat (I. 1977; II. 1979) munkaközöségében.

Élete során a romániai kommunista államhatalom részéről több alkalommal is üldöztetésben volt része. 1948–53 között először Békáson, majd a Duna-delta vidékén kellett kényszermunkát végeznie. Az 1970-es évek második felétől ismét „kegyvesztett” lett; a román rendőrség számos esetben zaklatta, házkutatásokat tartva nála. Egyik legnagyobb aggodalma az volt, hogy cédula-gyűjteménye, amelyet az általa kutatott források regesztáiból állított össze, megmaradjon a jövő történésznemzedéke számára. A hagyatékot, amely az Erdélyi Múzeum Egyesület Levéltárához került, Gálfalvi György újságíró mentette meg az utókor számára.

Mint fentebb említettük, Böződi publicisztikájában először a *Székely bánja* című művében rajzolódott elénk a legendás székely hős portréja: Háromszék 48-as hőskorszakának kezdetén, 1848 november végén, „Gábor Áron legendás alakja kerül előtérbe, aki saját maga készítette ágyúkkal látja el a székely sereget és a felerészben udvarhelyszéki Mátyás-huszárok híre cseng a fülünkbe. Amikor a körülzárt Háromszéknek Gábor Áron bemutatja ágyúit, a nép csüggedését határtalan lelkesedés váltja fel. Kézdivásárhelyen valóságos arzenál épül máról-holnapra. Naponta két új ágyút öntenek, a fegyvergyár különböző osztályai nagyüzemszerűleg dolgoznak,

a gyutacsgyártást, a lőporkészítést, golyóöntést Gábor Áron felügyelete alatt a város különböző részeiben végzik, a sepsiszentgyörgyi lányok naponta 111.560 töltényt készítenek. A Kossuth-kormány innen szállítja a fegyvereket, a munkások és vezetők megszabott fizetést kapnak, a fegyvergyár az ország nagyvállalatává fejlődik, hogy nemsokára majd az oroszok nyomtalanul eltüntessék a föld színéről. A hajdani demokratikus élet visszfénye tűnik.”

A Gábor Áron-kép előzményei 1849-re nyúlnak vissza. A Jókai Mór által szerkesztett debreceni *Esti Lapban* így táruel élénk az ekkor még élő székely hős alakja: „Gábor Áront az ágyúöntéssel, mint Fultont a gőzhajóval, nemcsak félreértették, de kinevették, a kaputások szájalommal mosolygának rajta, a czondráások csúfolódva kacagták... Bem után, Áron méltó figyelmet érdemel Erdélyben. Ha Gábor Áron, mint tábornok tette volna, amit tett, bizonynal bírná az ezüst érdemjelt. Azért mi őt, az egyszerű székelyt, mint szabadság kijelöltjét, ajánljuk az illetők figyelmébe.” A „nagy mesemondó” az 1850-ben írt, *Székely asszony* című elbeszélésében a Székelyföld sorsát Gá-

bor Áron életével köti össze. Amikor hőse elesett az 1849. július 2. és 3. között vívott kökösí uttközetben, így kiált fel: „Elveszett Székelyország, a te fiaid, a te unokáid mind elhullottak. Gábor Áron is elesett, ágyúí is ott veszték mind. A vezér is sebben elhullt.”

A kiegyezés után Gábor Áron kultusza a fénykorát éli. A nép fia, a mindenhez értő ezermester, a hazája iránti feltétlen önfeláldozásra bármikor kész hős képe szinte minden írásban megtalálható. Néha megjelenik egy-egy kritikus hang is, de ezek hamar feledésbe vesznek. Gábor Áron legközvetlenebb munkatársa, Turóczi Mózes kézdivásárhelyi rézöntő azt állítja, hogy a hős a fémöntéshez nem értett, szavai szerint „ő nem tudott még egy szegret is önteni, ő egyszerű asztalos levén nem tanult volt fémöntést, egyszerűval semmi érc, réz, vasmunkát...” Bodor Ferenc, a csíkszentdomokosi és bodvaji bányáüzemek vezetője azt állította *Jegyzőkönyvében*, hogy az első három hatfontos vaságyú öntési technológiáját ő határozta meg, és ő is ismertette meg az eljárás „titkát” Gábor Áronnal. Semsey Tamás tüzér százados szerint az első „Gábor Áron-féle” ágyú csöve a sepsiszentgyörgyi csapatpróbán elhasadt.

Ezek az állítások azonban a kultusz irányvonalát nem befolyásolták. Gábor Áron elestének feltételezett helyén, Eresztevényen 1892-ben síremlékét avattak. Az egyik szónok így zárta a beszédét:

„A Te emlékednek ünnepét üljük most; síremléked előtt, mely nekünk a hazaszeretet, az önfeláldozás oltára. Íme, elhozzuk mi is e koszorút. Annak a városnak polgárai teszik sírodra, melynek határán először szólaltak meg ágyúid, bizalmat, lelkesedést öntve a csüggedőkbe. A lelkesedés, mely akkor fölébredt bennünk, nem aludt ki azután sem. Az általad adott példa lelkesítette őket. A te időd a véres harcok, a nyers erő ideje volt. A mi időnk a munka, a szellemi küzdelmek ideje. Ama város polgárai itt is megállották helyüket. Nehéz munkájuk már termi a gyümölcsöket. De az alapot Te és társaid rakjátok le. Hálánk örök; a koszorú annak csak jele. Legyen emléked örökké élő.”

A kultusz erős volt Trianon után, a két világháború között is, igazi kiteljesedést azonban a „népi demokratikus” Magyarországon és Romániában nyert. A Gábor Áront heroizáló és abszolutizáló szemlélet uralkodóvá vált a szépirodalmi művekben, sőt néhány kultikus filmben is. Erre tipikus példa az 1950-es évek történelemszemléletét tükröző film, a *Föltámadott a tenger*, ahol a döntő ütközetben a székely ágyúk megérkezése hozta meg az erdélyi magyar csapatok számára a győzelmet. Az anyaországban a székely hősről számtalan iskolát, katonai alakulatot és közintézményt neveztek el.

Hasonló volt a helyzet a szocialista Romániában is. Váry O. Péter sepsiszentgyörgyi újságíró találóan jegyezte meg, hogy a legtöbb Gábor Áron-szobor és -emlékmű a Ceaușescu-érában készült. A pártvezér egyik balázsfalvi beszédében '48-as példaként az érchegegyeségi román felkelést és Háromszék önvédelmi harcát állította Románia népe elé. Ez zöld utat biztosított a Gábor Áron-kutatás számára, így megteremtették a hős, megalkuvást nem ismerő forradalmár nimbuszát. Háromszék önvédelmi harcát a francia forradalom marxista szintézise alapján formázták meg, a „gironde–jakobinus” osztályharc helyi megfelelője a nagykomité–kiskomité lett. Gábor Áront pedig úgy tartották számon mint a forradalmi irányzat egyik legmarkánsabb képviselőjét.

Teltek az évek, ám a Bodor Ferenc jegyzőkönyvének fontosságát ismételten felvető történelemtanár és költő, Komán János hiába kereste fel személyesen Bözödöt az 1970-es évek közepén Marosvásárhelyen, a történész–író nem

volt hajlandó felvállalni a „legendarombolás” nem túl hálás szerepét. Szavai szerint: „mi székelyek félünk a legendarombolástól”. Pedig Bözödinek e téren nagyon komoly szakmai eredményei voltak, amelyeket a budapesti, kolozsvári és aradi levéltári fondokban végzett kutatásaival alapozott meg. Azonban a '70-es évektől politikai okokból mindinkább kegyvesztetté váló írónak erre nem volt lehetősége. A román titkosrendőrség, a Securitate házkutatást tartott nála, jegyzeteinek és iratainak egy részét lefoglalták.

Mindennek ellenére Bözödöt élete végéig nem hagyta nyugodni a Gábor Áron-kérdés. A halála előtt Gálfalvi Györgynek adott interjúban így fogalmazott:

„Továbbkutattam Gábor Áron után s olyan adatokra bukkantam, amelyek egészen más színben mutatják, mint ahogy a köztudatban élt. Idevágó dolgozataimban ezeknek az adatoknak csak egy töredékét közöltem. Például a közhittel ellentétben ágyút már Gábor Áron előtt is öntöttek a Székelyföldön, sőt Háromszéken is; a ledöndült székely harangok nagy része sohasem került beolvasztásra, 1849-ben sértetlenül visszaadták őket a templomoknak, az ágyúöntéshez elsősorban a balánbányai vasércet használták fel; a rakétagyártásban és a

lyukasöntésben Gábor Áronnak nem volt akkora szerepe, mint ahogy azt eddig vélték.” Majd így folytatja: „Az én Gábor Áron-képem lényegében nem sérti a nimbuszát, de vaskosabb, mint az a romantikus alak, amilyenek ábrázolták. Az alapvető dilemmám pedig az a regénnyel kapcsolatban, hogy ha én megírom a meredek valóságot, akkor azt az olvasók a regényíró fantazmagóriájának fogják tartani, a köztudatba rögződött, eszményített képet pedig továbbra is valóságosnak. A legjobb lenne közös borító alatt kiadni egy, a tárgyilagos kutatásra alapozott pontos tanulmányt és a regényt, melyben felhasználnám azokat az érdekes és a kor hangulatát érzékeltető apróságokat, amelyeket összegyűjtöttem.”

Bözödi György a haláláig Gábor Áron őszinte csodálója volt. Nem kísérletezett a „trónfosztásával”, mint ahogyan azt napjainkban egyesek vélik. Ő történészként a forrásfeltárás és kritika módszerével a valóságot kívánta megírni. Még akkor is, ha a feltárt tények új megvilágításba helyezték a székely ágyúöntő tevékenységét.

Bözödi György Gábor Áron-regénye végül nem született meg. Az általa óhajtott árnyaltabb, a valósághoz közelebb álló Gábor Áron-kép kialakítása a jövő történész és irodalmár nemzedékeire vár.

